

„Hagyományörzés és önbecsülés”

Száz éve született Tarnai Andor

Tudományos konferencia
Veszprém, 2025. május 28–31.

Kiadja a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Osztálya
Felelős kiadó: Kecskeméti Gábor osztályvezető
Összeállította: Papp Ingrid és Szatmári Áron
Tördelés, nyomdai előkészítés: Szilágyi N. Zsuzsa
Budapest, 2025

PROGRAM

MÁJUS 28., SZERDA

12 órától regisztráció a helyszínen

13:00–14:00 **Megnyitó** ➤ KECSKEMÉTI GÁBOR akadémikus, a HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet igazgatója
A Klaniczay-díj átadása (KECSKEMÉTI GÁBOR, BENE SÁNDOR)

14:00–15:30 **Első ülés** ➤ Elnök: BENE SÁNDOR

14:00 KECSKEMÉTI GÁBOR: *Száz éve született Tarnai Andor*

14:30 TÓTH ZSOMBOR: „...az a kulturális tömb, amit könnyebbség kedvéért XVIII. századnak neveziünk.” A hosszú 18. század korszakalakzata: historiográfia és applikációk

15:00 TÓTH GERGELY: *Anyanyelv és „közös nyelv”. Bél Mátyás és Hungarus kortársai saját származásukról és identitásaikról*

15:30–15:45 Kávészünet

15:45–18:00 **Második ülés** ➤ Elnök: KECSKEMÉTI GÁBOR

15:45 NAGY LEVENTE: *Szent László, a tatárok és a római tolvajok. A románok etnogenezise a 16–17. századi horvát, magyar, lengyel és román krónikákban*

16:05 PAPP INGRID: *Magyar nemesi reprezentáció egy biblikus cseh nyelvű imádságoskönyvben*

16:25 BENE SÁNDOR – MARTIN SUKALIĆ: *Korai és kései Hungarusok*

16:55 MONOK ISTVÁN: *A kora újkori könyv-, könyvtár- és olvasmánytörténet periodizációs kérdései*

17:15 Vita, hozzászólások

19:00 Fogadás az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottság Székházában

MÁJUS 29., CSÜTÖRTÖK

9:00–10:30 **Harmadik ülés** ♡ Elnök: BARTÓK ISTVÁN

9:00 BENEI BERNADETT: *„Iam etiam Iovem inter Slavos retulerit”. Timon Sámuel a magyarországi szlávok őstörténetéről és a szlovák–magyar viszonyról*

9:20 ORBÁN ÁRON: *Matolai Jánosnak, Bél Mátyás „legszorgalmasabb munkatársának” két írása Hegyaljáról és a tokaji borról*

9:40 SZELESTEI NAGY LÁSZLÓ: *Tarnai Andor kutatási módszeréről*

10:00 Vita, hozzászólások

10:30–10:45 Kávészünet

10:45–12:15 **Negyedik ülés** ♡ Elnök: BÉKÉS ENIKÓ

10:45 LÁZS SÁNDOR: *Kolostori szövegalkotó műhelyek*

11:05 DÉRI BALÁZS: *A magyarországi latin irodalom része-e Gellért Deliberatiója?*

11:25 KISS FARKAS GÁBOR: *Egy magyarországi professzor és dictamene. A lugosi Johannes Cesar Hungarus és Opusculuma*

11:45 Vita, hozzászólások

12:15–12:30 Csoportkép készítése

12:30–14:30 Ebédészünet

14:30–16:00 **Ötödik ülés** ♡ Elnök: TÓTH GERGELY

14:30 BÍRÓ CSILLA: *Halotti beszédek Anjou Szent Hedvig, Lengyelország királynője tiszteletére*

14:50 KOVÁCS ANNAMÁRIA: *Mielőtt a magyar nyelvet írni kezdték. A 13–14. századi magyarországi prédikációirodalom*

15:10 RESTÁS ATTILA: *A politika tudománya prédikációban. Magyar történelmi példák Geleji Katona István Preconium evangelicum című munkájában*

15:30 Vita, hozzászólások

16:00–16:15 Kávészünet

16:15–17:45 **Hatodik ülés** ♡ Elnök: HARGITTAY EMIL

16:15 BARTÓK ISTVÁN: *Gombási István reflexiói prédikációelméleti kérdésekről*

16:35 PETRÓCZI ÉVA: *Hogyan búcsúztatta Medgyesi Pál udvari lelkész I. Rákóczi György fejedelmet?*

16:55 BALLA LÓRÁNT: *Halotti prédikációk és búcsúztatók az erdélyi Mihálc Izidor OFM (1713–1781) kézíratos prédikációskötetében*

17:15 Vita, hozzászólások

MÁJUS 30., PÉNTEK

- 9:00–10:25 **Hetedik ülés** ♡ Elnök: SZILÁGYI EMŐKE RITA
9:00 POSTA ANNA: *Bibliai történetek Alexander Ross vergiliusi centójában*
9:20 MOLNÁR DÁVID: *Make war, not love. Virtus istennő borostás csókjai Hunyadi Ferenc kiséposzában*
9:40 EGYED EMESE: *Az inspiráló „soknyelvűség”*
10:00 Vita, hozzászólások
10:25–10:35 Kávészünet

- 10:35–12:00 **Nyolcadik ülés** ♡ Elnök: MÓRÉ TÜNDE
10:35 P. VÁSÁRHELYI JUDIT: „...quod offert properans calamusque manusque”. Szenci Molnár Albert latin alkalmi költeményei
10:55 FAZEKAS SÁNDOR: *Dávid és Góliát. Tinódi Sebestyén műveinek új kiadásáról*
11:15 PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA: „Véget vetni szükség most csekély munkánknak”. Régi Magyar Drámai Emlékek 18. századi sorozat (1989–2025)
11:35 Vita, hozzászólások
12:00–19:00 Kirándulás Lovasra, Pécselyre, Monostorapátiba

MÁJUS 31., SZOMBAT

- 9:00–10:30 **Kilencedik ülés** ♡ Elnök: TÓTH ZSOMBOR
9:00 HAJDU ILDIKÓ: „Én pedig más *Speciesekben* is követtem a’ Deák Poésist”. A *Kemény-eposz* előszavának jezsuita poétikaelméleti kontextusa
9:20 KEISZ ÁGOSTON: *Paródia Ungvárnémeti Tóth László költészetében. Ungvárnémeti Tóth László XI. ógörög–magyar epigrammája*
9:40 CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN: *Tankönyvi rigmusok és poétikatörténet. Losontzi Hányoki István: Hármaskis tükör (1770)*
10:00 Vita, hozzászólások
10:30–10:45 Kávészünet

- 10:45–12:15 **Tizedik ülés** ♡ Elnök: DRASKÓCZY ESZTER
10:45 SELÁF LEVENTE: *A 16. századi magyar költészet új periodizációja*
11:05 SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA: *Balassi vitézi éneke és annak Rimay János által szerzett parodiája*

11:25	LACZHÁZI GYULA: <i>Providencia és kontingencia</i> Bethlen Miklós önéletírásában
11:45	Vita, hozzászólások
12:15–14:00	Ebédszünet
14:00–15:30	Tizenegyedik ülés ♡ Elnök: LENGYEL RÉKA
14:00	TÜSKÉS GÁBOR: <i>A historia litteraria modelljei. Bayle és Gottsched</i>
14:20	DÓBÉK ÁGNES: <i>Az egyházi elit tagjai a magyarországi respublica litteraria hálózatában (1750–1800)</i>
14:40	TÓTH ORSOLYA: <i>Kazinczy Ferenc (?)</i> : Abauj vármegyei írók
15:00	Vita, hozzászólások
15:30–15:45	Kávészünet
15:45–17:45	Tizenkettedik ülés ♡ Elnök: TÜSKÉS GÁBOR
15:45	TÓTH BARNA: <i>A Batsányi kritikai kiadás mint szöveg, avagy az íróról író író döntései</i>
16:05	DONCSE CZ ETELKA: <i>Kántz Zsigmond, Batsányi János kéziratok hagyatékának megtalálóját és első rendezőjét</i>
16:25	HEGEDÜS BÉLA: <i>1.K.36.R. A pietizmus magyar nyelve</i>
16:45	LENGYEL RÉKA: „Tündéres” és „ritka” történetek. 17–18. századi francia tündérmesék magyar fordításban
17:05	Vita, hozzászólások
17:45–18:15	Zárszó, a 2026-os Rebakucs-konferencia meghirdetése
19:00	Társasvacsora

AZ ELŐADÁSOK ÖSSZEFOGLALÓI

BALLA LÓRÁNT

Halotti prédikációk és búcsúztatók

az erdélyi Mihálcz Izidor OFM (1713–1781) kéziratos prédikációskötetében

Előadásomban az altorjai születésű erdélyi ferences és egyházi szónok, Mihálcz Izidor OFM *Sermones de Diversis / Pro faciliiori usu Concionatorum, in omni occurrentia ac necessitate, quos cum magna diligentia ex variis auctoribus excerpsit ac scripsit variis in locis Pater Frater Isidorus Mihálcz Ord.(inis) Min.(orum) S.(ancti) P.(atris) nostri Francisci St.(rictae) Obs.(ervantiae) in V.(enerabili) Conventu Estelnekiensi ad S.(anctum) Georgium martirem / Anno Domini 1759 / Thomus Primus / De diversis materiis* (Román Nemzeti Könyvtár, jelzet: Mss 14 [B. C. S. MsL XVIII/I – 5]) című kéziratos prédikációgyűjteményének halotti prédikációira, a halál témájára fókuszálók, ezeket állítom vizsgálódásom középpontjába a halotti prédikációk legújabb kutatási eredményeinek figyelembevételével.

Mohay Tamás („Istennek kincses tárháza...”, 2015) egy mondata irányította rá figyelmemet Mihálcz Izidor halotti beszédeinek vizsgálatára: „1746-ban Csíkmadarason mondott temetési beszédet a néhai homoródszentmártoni Bíró Gábor úr temetésén”. Mihálcz több búcsúbeszédet is mondott – a felfedezett gyűjteményben is találunk példát *sermones de funebrisre*, például: *Sermones in Funere Virginis Monicæ Boer Filiae viduæ Ursulæ Boros [1759. aug. 1759] quæ eciam de nascitur Anno Do 1759 Die 11 Augusti [quo die supulta erat Anno 1758. Filia ejusdem viduæ. Susanna Boer] in hujus Funere Die 13. Augusti Fr. Isidorus habuit Sequentem dictionem; Dominica 3. post Pascha. Modicum. Sermo Funebris 1759 in exequis Francisci Phileph.*

A kéziratos kötet betűrendes *Index materiaruma* szerint a halál témája kiemelt jelentőséggel bír a gyűjteményben, például: De morte et mortis meditatione. 17.; De morte et mortis memoria. 14.; Hist. De morte. 28.; Mors e paranimplus. 104.; Sermo Funebris 161. 191. 29. item pag. 91.; Sermo pro funere alicujus plebani. 129.; Valedictiones funebrales 209. item pag. 112.; Santa Petrus de Alcantara quotidie fecit medit. de morte 14.; Nupciæ Spirituales. 101. 102.; Lamentaciones in inferno. 218.; Sibillæ de Xti Morte, ac Nativitate pag. 322. 323.

BARTÓK ISTVÁN
Gombási István reflexiói prédikációelméleti kérdésekről

Az irodalmi gondolkodás történetében a régiségben különösen fontosak a szerzők önreflexiói, saját alkotói módszerüket megvilágító megjegyzéseik. Gombási István 18. századi erdélyi református lelkész egyik prédikációskötetének előszavában a szövegalkotást érintő kérdésekkel kapcsolatban foglalt állást: „Hogy az Angliai Prédikállás módja [...] más Prédikállás-módjánál (; nevezetesen a' Tilliana Methodusnál) elébb-való légyen, megmutogatta T. Hollebeek Uram, Lejdai nagy hírű Próffessor, egy szép ezen Matériáról írt Diszertátziójában” (1779). Kritikatörténeti szempontból kiemelendő a praeceptum-irodalom ismerete és alkalmazása. A hivatkozott munkák nyomán világossá válnak Gombási saját módszerének elméleti alapjai.

BENE SÁNDOR – MARTIN SUKALIC
Korai és kései Hungarusok

Tarnai Andor, az „Extra Hungariam...” szállóige kontextuális és fogalomtörténeti elemzése nyomán, a 18. század utolsó harmadában Severini János munkásságában jelölte meg a Hungarus ideologéma sajátos használatának kiüresedését, azt a fordulópontot, ahonnan kezdve az ország idegen ajkú értelmisége új utakat keres a magyarsághoz való viszonyának definiálására. Az előadás abból a feltevésből indul ki, hogy a kismonográfia módszertanának alkalmazása a Tarnai által kutatott korszak előtt és után is ígér további eredményeket. Rövid visszapillantással a Hungarus ideologéma előzményeire (Hunyadi Mátyás vitájára a humanista földrajzi terminológiával), azt vizsgáljuk meg, hogy a 18. század utolsó és a 19. első harmadában a szállóige miként kerül át a másik, a magyar oldalra, és válik a Kazinczy Ferenc környezetében zajló modernizációs viták álláspontjainak indikátorává, illetve hogy miként reagálnak erre a néhai Hungarusok, főként a szlovák és szerb értelmiségi elit képviselői. Érdeklődésünk középpontjában Stefan Stratimirović karlócai metropolita (1757–1836) áll, akinek körében (Rohonyi György, Rummy Károly György) kialakul egy olyan identitásdiskurzus, amely távolságot tart a Bécsre tekintő szláv útkeresőktől, magyar részről pedig dühödt elutasításban (Vörösmarty) és közvetett elismerésben (Széchenyi) egyaránt részesül.

BENEI BERNADETT
„Iam etiam Iovem inter Slavos retulerit”

Timon Sámuel a magyarországi szlávok őstörténetéről és a szlovák–magyar viszonyról

A neves 18. századi történétíró, Katona István (1732–1811) *Examen vetustissimi Magnae Moraviae* című művében tréfásan azt jegyezte meg történétíró elődjéről, Timon Sámuelről (1675–1736), hogy ha tehetné, még Jupitert is szlávnak nyilvánítaná. Ahogyan arra Tarnai

Andor is rámutatott, a 17–18. században a honi értelmiség nem magyar ajkú tagjai, elsősorban a német és szlovák szerzők elkezdtek kidolgozni saját etnikumuk őstörténetét, és igyekeztek kimutatni annak ősiségét a többi nemzetiséghez képest. Ennek következtében elkezdtek szaporodni az egymást bíráló nyilatkozatok és a távolodó őstörténeti narratívák a historikusok munkáiban. Előadásomban azt szeretném bemutatni, hogy a jeles jezsuita történész, Timon Sámuel hogyan kapcsolódott be ezekbe a polémiákba, illetve szlovák ajkúként hogyan viszonyult a kérdéshez. Mindezt főleg az *Imago antiquae Hungariae*ben tett megállapításai alapján lehet megvizsgálni.

BÍRÓ CSILLA

Halotti beszédek Anjou Szent Hedvig, Lengyelország királynője tiszteletére

Anjou Szent Hedvig, I. Lajos magyar és lengyel király legkisebb lánya 1384. október 16-án foglalta el a lengyel trónt. Fiatalon bekövetkezett haláláig (1399. július 17.) aktív és szerető tevékenységet folytatott, uralkodói keresztény reprezentációját meghatározták a nyilvános vallásos cselekedetei: például kolostoralapítások; adományozások; a Zsoltározók Kollégiumának megalapítása; a krakkói egyetem teológiai karának létrehozása és nagyrészt saját vagyonával való támogatása; az újonnan keresztény hitre tért litván nép pártfogolása, egyházi intézményeinek kialakításában való részvétele; a lengyel katolikus szellemi elit kialakítása; stb. Mindennek következtében hatalmas népszerűsége tett szert Lengyelországban, amit számos hozzá vagy a tiszteletére írt latin nyelvű írás is bizonyít. Bár magyar származású, hazánkban gyakorlatilag ismeretlenek a hozzá írt művek, még latinul sem olvashatók, magyar fordításuk pedig nem létezik.

Előadásomban az Anjou Hedvig halálára írt latin nyelvű halotti beszédeket (elsősorban Stanisław Skarbimierz: *Sermo ad regem et proceres eius de obitu Hedwigi reginae et vita eius*; *Sermo in anniversario venerandae Hedvigis, reginae Poloniae, ipsa die beati Alexii confessoris*) szeretném részletesen elemezni különös tekintettel a jó uralkodó halála utáni üdvözlése, az életben maradottak gyászra és a Szent Ágoston-i halálértelmezés megjelenítése szempontjából, és párhuzamba állítani azzal az uralkodói attitűddel és programmal, amelyet Anjou Hedvig képviselt.

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Tankönyvi rigmusok és poétikatörténet

Losontzi Hányoki István: *Hármas kis tükör* (1770)

A 18. század alighanem legismertebb magyar nyelvű tankönyve a *Hármas kis tükör* volt, amelyet Losontzi Hányoki István nagykőrösi lelkész és tanár (1709?–1780) adott ki elsőként 1771-ben. A 18–19. században több mint hetven kiadást megért, nemzedékek tanulták belőle a bibliai alapismereteket, Magyarország és Erdély történelmét és földrajzát. Tar-

talma szemléletformáló, standardizáló szerepű, sőt hozzájárult néhány etnikus toposz elmélyítéséhez (regionális ételek, viseletek stb.). E tankönyvet széles társadalmi rétegek forgatták, s éppúgy kifejtette hatását a későbbi csúcsertelmiségek, mint az írástudó parasztok körében. Mivel Losontzi a településeket és a történelmi eseményeket verses formában is összefoglalta, s ezeket jó eséllyel memoriterként kellett tudnia a tanulóknak, egyúttal poétikatörténeti hatásával is számolhatunk. A „döcögős” tankönyvi rigmusok a hagyományos magyar verselés kánonban tartásával és memorizáltatásával hozzájárultak a 16–17. századból örökölt rímrendszer és versgrammatika állandó jelenlétéhez. Ez a korszakokat átfogó szerep sajátos nyomokat hagyott Gvadányi József, Csokonai Vitéz Mihály, de a későbbi költők, például Petőfi és Arany tizenkettesein is. Az előadás a *Kis tükör* költészetet és irodalmi hagyományt érintő vonatkozásait vizsgálja.

DÉRI BALÁZS

A magyarországi latin irodalom része-e Gellért *Deliberatio*ja?

Az itáliai származású csanádi (marosvári) püspök egyetlen (bizonynal) egészében fennmaradt művét (*Deliberatio Gerardi Morosanae Ecclesiae Episcopi supra hymnum trium puerorum ad Isingrimum liberalem*) újkori fölfedezése óta általánosan a hazai latinság első nagy terjedelmű irodalmi alkotásának, első tudományos (teológiai) értekezésének tartják. Szóanyaga így része *A magyarországi középkori latinság szótárának*. (Az, hogy számos szócikk vele kezdődik, nem meglepő, az viszont el kell gondolkodtassék, hogy igen sok szava vagy legalábbis azok jelentésárnyalata teljes latinságunkban izolált, így milyen értelemben beszélhetünk magyar/országi műről.)

Az kétségtelen, hogy a műben találunk egyértelmű utalásokat is magyarországi viszonyokra. Ezek elemzéséből kiindulva a kutatók egy része egyenesen arra a következtetésre jutott, hogy a mű egészének kiindulópontját, a megírás szükségletét a fiatal magyar kereszténységet veszélyeztető pogány jellegű, illetve dualista eretnek jelenségekben (szellemi-társadalmi mozgalmakban) kell keresnünk. Azt a nyilvánvaló súlyos kérdést, hogy a Szent István-korabeli országban hol talált Gellért e műhöz forrásanyagot (hiszen fokozatosan feltárult, hogy a szöveg igen jelentős részben található pontos vagy parafrázelt idézet olyan művekből is, amelyek magyarországi könyvtári elérhetősége lényegében zártnak tekinthető), a vonatkozó kutatás (Szegfű László) egy saját kivonatgyűjteménnyel magyarázza.

Az elmúlt évtizedekben néhány tanulmányban jelentősen kibővítettem az idézetek körét, igyekeztem megragadni magát az idézés és parafrázéálás gellérti technikáját. Tervezett előadásomban azt mutatom be, hogy mindazok a nem túl hosszú részletek, amelyek a korabeli magyarországi viszonyokról szólnak (illetve részben európai eretnekekre vonatkozó értesüléseket tartalmaznak), nemcsak tartalmilag, hanem széles értelemben vett stilisztikailag erősen elváló betoldások, a feltételezett eredeti szövegösszefüggéstől való retorikai digressziót jelentenek, s nem igényeltek könyvtári jegyzetelést vagy valamiféle florilégium(ok)ban való kutatást.

Tételelem szerint tehát Gellért a *Deliberatiót* még itáliai tartózkodása alatt egy jelentős könyvtárra támaszkodva alkotta meg, ahol csapongó gondolatmenetéhez folyamatosan talált patrisztikus forrásokat. A művet lényegében készen hozta magával, utólagos kiegészítéseket legföljebb a latin *Biblia* és Isidorus esetében tett. A kortárs történésekre való reflexiók stílusa (a latin nyelvezet számos jellegzetessége) világosan (akár pontos mondathelyeken) elkülöníti e részeket az Itáliában készült szövegtesttől. Végső formájában tehát a mű a magyarországi kora középkori műveltség része, de ez nem jelenti azt, hogy a szöveganyag döntő része Magyarországon készült volna el.

DÓBÉK ÁGNES

Az egyházi elit tagjai

a magyarországi respublica litteraria hálózatában (1750–1800)

A 18. század második felének magyarországi érsekei és püspökei a korszak kívánalmainak megfelelően nemcsak az egyházi, hanem a tudományos és az irodalmi életben is szerepet vállaltak, törekedve egyházmegyéjük kulturális életének fellendítésére és az ehhez szükséges intézményi háttér létrehozására. Egyházkormányzati tevékenységüket vizsgálta a szakirodalom, de szerepük a korszak értelmiségi hálózataiban még kevésbé kutatott terület.

Az előadás levelezésük alapján mutatja be Eszterházy Károly, Klimó György, Szily János és Patachich Ádám magyarországi tudósokkal, írókkal, költőkkel kialakult kapcsolat-hálóját. A kutatás feltérképezi, milyen sokrétű módon formálták a főpapok a hazai művelődés hálózatait, és hogyan kapcsolták össze a tudósok egymástól elszigetelt közösségeit. Az elemzett források alapján készült adatvizualizációk számos eddig ismeretlen összefüggésre világítanak rá. A bemutatott levelek elsősorban a 18. századi Magyarország területét járják be, de a főpapok közép-európai és római kapcsolatainak hatása is említésre kerül.

DONCSE CZ ETELKA

**Kántz Zsigmond, Batsányi János kéziratok hagyatékának megtalálója
és első rendezője**

Batsányi János 1845. május 12-én, három nappal 82. születésnapja után halt meg Linzben. Halálhíre csak két évvel később, 1847-ben jutott el Magyarországra. A következő évek politikai légköre nem kedvezett annak, hogy a kompromittált múltú költő kézirat-hagyatékát felkutassák. Hogy több mint két évtizeddel később mégis a nyomára akadtak, a véletlen műve, s Kántz Zsigmond egykori királyi bánya- és erdészeti főtanácsosnak köszönhető. Kántz az 1870-es években több alkalommal küldött kéziratokat Linzből a Magyar Tudományos Akadémia számára, ám korántsem a hagyaték egészét, s korántsem csupán Batsányi János iratait. Eljárása hosszú időre befolyásolta, meghatározta Batsányira vonatkozó tudásunkat. Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy bemutassam, milyen elvek mentén

rendezte, válogatta a kéziratokat, s milyen személyes dokumentumokkal, feljegyzésekkel igyekezett Batsányi mellett egyben önmagának is emléket állítani.

EGYED EMESE
Az inspiráló „soknyelvűség”

Az *Irodalomtörténeti Közleményekben* 1961-ben publikált tanulmányában – *A magyar irodalomtörténeti hagyomány kialakulása* – Tarnai Andor anakronizmust lát a 18. század első fele magyar irodalomtörténet-kísérleteiben, amennyiben azok nem a nyugat-európai gyakorlatot követve, az egyes államok nemzetinek tekintett (tegyük hozzá: homogenizáló) nyelvén születtek, hanem a „soknyelvűség” anyagával dolgoztak; másrészt a német irodalomtörténetek genezisével való rokonságukat hangsúlyozza, lévén, hogy azok és a magyarországiak is iskolai előadásokon kapták első formájukat. A „soknyelvűség” kérdése műfajtani antológiák révén más összefüggésben is érinti a magyar irodalmi gondolkodás alakulását; erőteljes hatással vannak a Borbély Szilárd által is tanulmányozott, Eschenburg-művek Csokonaira (műfaji-történeti áttekintés és az eredeti nyelven publikált művek antológiája); és Csokonai jegyzetei, tanári munkája, fordításai-átdolgozásai révén a magyar szerzőkre – e kérdések vizsgálata a konferencia-előadás célja.

FAZEKAS SÁNDOR
Dávid és Góliát
Tinódi Sebestyén műveinek új kiadásáról

Előadásom két részre oszlik. Az előadás első részében egy saját ötletemet mondom el: e rész kapcsolódik a konferencia témájához, Tarnai Andor örökségéhez. Az ő kezdeményező lépése nyomán létrejött toposzkutatás egy részeredményét szeretném felhasználni Tinódi *Dávid és Góliát* című bibliai históriájának – és mint látni fogjuk, ezen keresztül a bibliai históriák kötetbeli jelenlétének – értelmezéséhez. Mindaddig csak hipotéziseink voltak arra, hogy vajon Tinódi számára miért volt olyan fontos a bibliai témák beillesztése a *Cronica* anyagába; ezen új forrás bekapcsolása módot nyújt a kötet szerkezetének újragondolására. A *Cronica* kompozícióját legutóbb Szigeti Molnár Dávid vizsgálta; az ő megfigyeléseihez egy további markáns szempontot fűzhetünk, ami új megvilágításba helyezi a kötet szerkezetét.

A második részben beszámolok a készülő Tinódi-kiadásról, amely Vadai István átiratának sajtó alá rendezett változatát közli, az ő szövegkritikai jegyzeteivel. Az általa ránk hagyományozott anyaghoz kísérőtanulmányok és történeti, illetve további filológiai jegyzetek társulnak végjegyzetek formájában, amelyeket egy munkacsoport hoz létre, a szövegkiadás kiegészítéseként. Olyan Vadai-anyagról is hírt ad ez a beszámoló, amely eddig ismeretlen volt.

HAJDU ILDIKÓ

„Én pedig más Speciesekben is követtem a' Deák Poësiszt”

A Kemény-eposz előszavának jezsuita poétikaelméleti kontextusa

Gyöngyösi István Kemény-eposzának a *Nyitrai-kódex*ben fennmaradt, költészetelméleti fejtegetéseket tartalmazó előszavára mint kritikátörténeti jelentőségű dokumentumra Tarnai Andor hívta fel a figyelmet: „A magyar nyelvű poétikai irodalom legnagyobb teljesítménye Gyöngyösi István *Kemény János emlékezetéhez* írott, kéziratban maradt előszava.” A korábbi kutatás (Jankovics József, Bartók István) nem vállalkozott a Gyöngyösi-parextusban kifejtett elméleti állítások és példák pontos forrásainak feltárására.

Tusor Péter belátásai nyomán, miszerint Gyöngyösi István tanulmányait jezsuita intézményekben (részben bizonyosan Nagyszombatban) folytatta, előadásomban kísérletet teszek e hiány pótlására. A szöveg szorosabb elemzése ugyanis bizonyítékokat szolgáltat arra, hogy a Gyöngyösi-szöveg elméleti megállapításainak forrását jórészt a jezsuita poétika- és retorikaoktatásban, szorosabban pedig Emmanuel Alvarus *De institutione grammatica* című tankönyvének III. könyvében (*De syllabarum dimensione*) kell keresnünk.

HEGEDÜS BÉLA

1.K.36.R.

A pietizmus magyar nyelve

A kora újkori, újkori magyar szavak jelentését könnyen félreérthetjük, amennyiben az azonos szóalakok mai jelentéséből indulunk ki. Ebből következik, hogy bizonytalanság esetén a korabeli nyelvi kontextus is könnyen félrevezetheti a filológust. Szerencsés esetben azonban a magyar szöveg vagy egy idegen nyelvű szöveg fordítása, vagy – sokkal ritkábban – amennyiben eredeti, létezik annak idegen nyelvű fordítása. Előadásomban Johann Arndt kegyességi sikerkönyve, a *Vier Bücher vom wahren Christentum...* első könyvének 36. fejezetét, az 1741-es magyar fordításban *A' ki a' Kristusban nem él! hanem Szívét Világhoz ragasztja, annak tsak külső betű szerént való ismérete vagyon a' Szent írásban, de nem kóstolja annak erejét, és az el rejtett mannát* címűt, illetve annak magyar terminusait vetem össze a német eredetivel. Különös fontosságú ez a fejezet (rész), mivel, amennyiben beszélhetünk a pietizmus nyelvelméletéről, úgy annak ez a szöveg mindenképpen alapszövege, s ezáltal a magyar szemiotikai terminológia szempontjából is jelentőséggel bír.

KEISZ ÁGOSTON
Paródia Ungvárnémeti Tóth László költészetében
Ungvárnémeti Tóth László XI. ógörög–magyar epigrammája

Tarnai Andor 1990-ben a paródiát „az imitatio sajátos, szélsőséges” formájaként határozta meg (*A paródia a XVI–XVIII. századi Magyarországon*), amely megszakításokkal a kései reneszánsz kortól a 18. század végéig kimutatható irodalmunkban. Előadásomban először Tarnai e tanulmányából kiindulva Ungvárnémeti Tóth László *Görög versei. Magyar tolmácsolattal* (1818) című kötetében ógörög és magyar nyelven megjelent XI. epigrammáját elemzem. A Bene Ferenc orvosprofesszort dicsőítő vers Jacopo Sannazaro *De mirabili urbe Venetiis* című latin epigrammájának imitációja, amire maga a szerző is utal jegyzetében. Tarnai meghatározása és a modern szakirodalom alapján egyértelműen paródiának tekinthetjük az epigrammát, hiszen a szerkezet és a nyelvi formák terén szorosan követi Sannazaro művét, ráadásul mindezt kettős nyelvváltással, ógörögül és magyarul teszi. Előadásom második részében elhelyezem Tóth ezen epigrammáját imitációs költészetének változatos formái között, megkísérlem értelmezni a korszakban több fordításban és átiratban is ismert Sannazaro-költemény jelentőségét, végül pedig Tarnai Andor tanulmánya nyomán arra a kérdésre keresem a választ, hogyan bukkanhatnak fel a 18–19. század fordulóján olyan poétikai eljárások, mint a reneszánsz korban gyökerező paródia és ógörög nyelvű költészet.

KISS FARKAS GÁBOR
Egy magyarországi professzor és dictamene
A lugosi Johannes Cesar Hungarus és *Opusculuma*

Tarnai Andor volt az egyik első magyar kutató, aki *A magyar nyelvet írni kezdik...* című munkájában kiemelte a dictamen-oktatás fontosságát a magyar irodalmi tudat kialakulása szempontjából. A dictamen, a fogalmazás praktikus oktatása a késő középkorban egyetemi tananyag volt, és nagyrészt levelek, oklevelek fogalmazásához nyújtott segítséget. Előadásomban egy szintén Bécsben oktató magyarországi professzor, a lugosi Johannes Cesar (Császár?) Hungarus dictamen-tankönyvét mutatom be, amely a maribori Püspöki Könyvtárban maradt fenn (ms. 38.). Jelentőségét az adja, hogy ez az első dictamen-értekezés, amely igazolhatóan magyarországi szerzőtől származik, még akkor is, ha ezt nem Magyarországon, hanem Bécsben adta elő. Kutatásomban feltárom Cesar *Opusculumának* szerkezetét, legfontosabb forrásait (Johannes Bonandree, Guido Faba *Summája*, Ludolfus von Hildesheim *De arte dictandija*), és rekonstruálom pályafutását, amelynek alapján a mű keletkezését 1401-re datálom.

KOVÁCS ANNAMÁRIA

Mielőtt a magyar nyelvet írni kezdték

A 13–14. századi magyarországi prédikációirodalom

Tarnai Andor munkásságának fontos eleme az (akár külföldön szerzett) latin szövegek és a magyar nyelvű irodalom kialakulása közötti megkerülhetetlen kapcsolat vizsgálata. Írásaiban többször is utal rá, hogy a magyar irodalom létrejöttének vizsgálatakor nem szabad kihagyni a számításból az írott latin szövegek alapján szóban elhangzott magyar fordításokat. A latin szóbeli fordításának iskolapéldája pedig a prédikáció. Persze a szóban elhangzott fordítások tudományos vizsgálata sajnos nem lehetséges, azonban mindenképpen tanulságos lehet azon szövegek vizsgálata, melyek ezen fordítások alapjául szolgáltak, és így közvetve befolyásolták a magyar irodalmat.

Ebben a szellemben szeretném a 13–14. századi Magyarországon használt prédikációs-könyvek korpuszát összeállítani, és kapcsolódni Tarnai Andor mellett a Csapodi házaspár, Madas Edit és Vizkelety András munkásságához. Jelenleg harminchárom ilyen könyvről tudunk, melynek a folyamatban levő kutatás során mintegy felét vizsgáltam meg alaposabban. Az előadás során a kutatás eddigi tanulságait foglalom össze, illetve egy kódexet, a Biblioteca Batthyaneumban őrzött R. III. 106 jelzetű kódexet részletesebben is elemzem. A kódex a kassai domonkosokhoz tartozott, a kéziratban pedig számos marginália árulkodik a használatról.

LACZHÁZI GYULA

Providencia és kontingencia Bethlen Miklós önéletírásában

Kosáry Domokos művelődéstörténeti monográfiájáról írt recenziójában Tarnai Andor határozottan kiállt amellett a – spenótban is megjelenő – elképzelése mellett, hogy a magyar irodalom történetében az 1690 körüli időszak korszakhatárnak tekinthető. Az újabb nemzetközi szakirodalomban is fellelhetők ehhez hasonló periodizációs javaslatok, jóllehet nem alakult ki valamilyen általánosan elfogadott értelmezés. A korszakhatár értelmezéséhez hozzájárulhat a szóban forgó periódus kanonizált műveinek szövegközeli vizsgálata olyan szempontokat szem előtt tartva, mint például az isteni kegyelem és az egyéni aktivitás viszonyának szemantikai megjelenítése. Előadásomban ezt a kérdést, providencia és kontingencia, anyagi gyarapodás és vallásos életszemlélet viszonyát Bethlen Miklós önéletírásában veszem szemügyre, amellett érvelve, hogy a fogalmak között jelentkező feszültségben a korszakváltás egy lényegi jellemzője mutatkozhat meg.

LÁZS SÁNDOR
Kolostori szövegalkotó műhelyek

Nem rendelkezünk forrásokkal arról, hogyan milyen körülmények között alkották meg anyanyelvű kódexeink textusait szerzőik. Nincs híradás arról sem, hogy egyedül fordítottak-e egy-egy szöveget, vagy volt valamiféle együttműködés az alkotók között.

Tarnai Andor egyik elemzése kapcsán merült fel bennem, hogy Kempis *De imitatione Christi* című művét netán átdolgozták. A vizsgálat bizonyította feltevésem igazát. Ugyanígy összehasonlítottam azokat a szövegeket, amelyek kódexeinkben két példányban találhatók meg. A változatokról szintén bebizonyosodott, hogy azok átdolgozás eredményei. A recenzeálásnak sohasem tartalmi, hanem stilisztikai okai voltak.

Az egyetlen kéz írásában fennmaradt *Jordánszky-kódex* esetében egy különös jelenség keltette föl figyelmemet. A scriptor az egyes szám harmadik személyű névmást bibliai könyvenként más-más módon írta. Ez a jelenség elemzésre sarkalt. A leírt eltérésekből és a szóhasználatokból megállapítottam, hogy többen dolgoztak a fordításon, egyes részeket – a négy passiót – máshonnan emelték át.

Előadásomban a már megjelent munkáimból levonható általános következtetéseket kívánom ismertetni. Bemutatom a női kolostorok környezetében alkotott szövegek születését, az átdolgozások stilisztikai okait és azt a műhelymunkát, amely ezekből a fordításokból kikövetkeztethető.

LENGYEL RÉKA
„Tündéres” és „ritka” történetek
17–18. századi francia tündérmesék magyar fordításban

A Kónyi János életművét több írásában bemutató György Lajos 1910-ben a következő megállapítást tette: „Nemcsak minálunk, hanem általában külföldön is, egész a XVIII. század végéig még a legműveltebbeknek sem volt érzékük a mesék iránt, nem ismerték fel azoknak nemzeti és általános emberi jelentőségét, mindaddig, míg Herder s a nyomában fellépő Grimm testvérek gyűjteménye az általános figyelmet s az irodalmi érdeklődést rá nem irányította azokra a mesékre, melyeket öreg anyókák a fonókban, vagy katonák az őrtüzeknél el-elregéltek.” A tanulmányban Kónyi három tündérmese-fordítása kerül górcső alá, ezek a *Várta Mulatság* (1774) és az *Elme-Futtatások* (1792) című kötetekben jelentek meg, s eredeti szerzőjüként Madame d'Aulnoy francia író nő azonosítható. György Lajos véleménye szerint a 18. század második felének Magyarországon még „igazán kivételes jelenségnek kell tartanunk [...] azt a pár tündérmesét, mely mégis napvilágot látott”. Az előadásban összegyűjtöm a korszakban megjelent magyar nyelvű tündérmesék adatait, melyeknek Kónyi munkáin kívül fontos forrása Jeanne-Marie Leprince de Beaumont *Magasin des enfans* (London, 1756) című tankönyvének Derzsi János és Tordai Sámuel református lelkészek által készített magyar fordítása (*Kisdedek tudománnyal teljes tárháza*, Kolozsvár, 1781). A 18. században kiadott magyar nyelvű tündérmeséken túl kitekintést

teszek a 19. századi fordításokra is (a *Várta Mulatság* még négyszer, a *Magasin* egyszer jelent meg), és összegyűjtöm az eredeti francia vagy német nyelvű kiadások adatait néhány nagyobb gyűjteményben (OSZK, MTA, ELTE EK, FSZEK, Ráday Könyvtár).

Manfred Grätz a *Das Märchen in der deutschen Aufklärung* című monográfiájában egyértelműen történelmi-társadalomszociológiai okokra vezeti vissza a tündérmesék népszerűségének 17. század végi megnövekedését. Véleménye szerint „az ilyen történetek szóban keringtek a párizsi szalonokban, és segítettek eloszlatni az unalmat az udvarban és a felsőbb társaságokban. Ezek a történetek szórakoztatták a nantes-i ediktum visszavonása és a hugenották XIV. Lajos udvarából történt kiűzése után működésképtelenné vált arisztokráciát, amikor a pazar ünnepségek helyét a nyomasztó fanatizmus és a társadalmi sivárság vette át. Ebben az intellektuális légkörben, amely a didaktikus-moralizáló és a fantasztikus-csodálatos történeteknek egyformán kedvezett, a tündérmeséknek sikerült rövid időn belül kiszorítania a régi, vége-hossza nincs kalandregényeket.” Hasonlóan antropológiai és vallástörténeti magyarázatot ad Grätz arra, hogy a 18. század első felében nem készültek német fordításai a francia tündérmeséknek: ezek „többségét kétségtelenül eredeti nyelven olvasták Németországban”, de nem sokan, mert „a német polgárság még szenvedett a harmincéves háború következményeitől, és kezdetben kevésbé volt fogékony a francia képzelet gyakran komolytalan termékei iránt. [...] Ugyanígy sem a széles körben elterjedt pietizmus a maga jámbor irányzataival, sem az igen optimista, de meglehetősen sekélyes racionalizmus nem volt különösebben nyitott a francia irodalmi művekre; a katolikus Németország pedig alig vett részt a modern irodalmi fejleményekben.”

Az előadásban a tündérmese műfajának népszerűségét a különböző országokban vizsgálva lehetőség nyílik megfigyelni a kulturális-eszmetörténeti azonosságokat és különbségeket. Az eredetileg felnőtteknek szánt, majd lassan a felnőtt- és a gyermekirodalom körében is elfogadottá váló műfaj magyarországi története jól mutatja a szórakoztató, fikciós irodalom térnyerésének folyamatát az erkölcsi-tanító irodalommal szemben, s ezáltal azt a jelentős részben éppen a mesék, köztük a tündérmesék hatására történő elmozdulást, mely alapvetően formálta át a szépirodalom funkciójáról alkotott közfelfogást.

MOLNÁR DÁVID

Make war, not love

Virtus istennő borostás csókjai Hunyadi Ferenc kiseposzában

Hunyadi Ferenc 1583-ban írt epikus költeményében az ifjú Báthory Istvánt Virtus és Volutas istennő is a maga útjára akarja csábítani. Habár udvarhölgyeik háremét is felsorakoztatják a leendő lengyel király előtt, az allegorikus hölgyek pusztá látványa kevés lenne István meggyőzéséhez. Értelmére is hatni akarnak, ezért aztán mindkét istennő beszédet intéz az ifjúhoz, amelyben saját maguk dicséretén és a másik szidalmazásán keresztül meg is teszik Báthory részére az ajánlataikat. Az előadás a két szónoki beszéd elemzésén túl egy jelentéktelennek tűnő gesztusra is felhívja a figyelmet: Virtus istennő csókjára, amely először – de Hunyadi életművében nem utoljára – a herkulesi válaszüton csattan

el. Vajon milyen jelentőséggel bírnak ezek a szimbolikus csókok? Báthory miért örül jobban Virtus érdeesebb csókjának, és miért akarja kardjával levágni az érzéki csókokat ígérő félmeztelen Voluptast? Nem utolsósorban igyekszem megválaszolni azt a kérdést is, hogy Virtus istennő arca tényleg szőrös volt-e.

MONOK ISTVÁN

A kora újkori könyv-, könyvtár- és olvasmánytörténet periodizációs kérdései

Szakirodalmi nyoma is van azoknak a gondolatoknak, amelyek a köz-, illetve politikatörténet és az irodalomtörténet periodizációjának szinkronba helyezhetősége körül keletkeztek. Igazából a magyarországi könyvtörténet (így a retrospektív nemzeti bibliográfia) korszakainak meghatározása kapcsán is folyt erről párbeszéd. A könyvtörténet kapcsán aztán egy belső logika győzött, a technológiai időszakok váltakozásához igazították a történeti korszakok bemutatását nemzetközileg és hazai szinten is (kéziratosság, kézi könyvnyomtatás, gépi könyvnyomtatás). Igaz, az új technológiák bevezetése nem csupán az európai régiókban tért el egymástól, hanem Magyarország egyes területein is.

A könyvtártörténet különféle könyvtártípusok megjelenését tartaj igazodó pontnak, vagy éppen más, például egyháztörténeti korszakhatárt (ahol ez indokolt: például a szerzetesi könyvtárak története kapcsán). Az olvasmánytörténet azonban valóban olyan kutatási terület, amelynek az irodalomtörténeti periodizációs kérdéseket leginkább figyelembe kell vennie. Az automatizmusok azonban ebben az esetben is kerülendőek, sőt, azt hiszem, a könyvtörténet belső periodizációs javaslata megfontolandó azok számára, akik az utóbbi (irodalomtörténeti) kérdésekről gondolkodnak.

NAGY LEVENTE

Szent László, a tatárok és a római tolvajok

A románok etnogenezise a 16–17. századi horvát, magyar, lengyel és román krónikákban

A Grigore Ureche által írt első román nyelvű krónikában (*Letopiseșul Țării Moldovei*, 1644–1647) a moldvaiak etnogenezise kapcsán olvashatjuk azt a legendát, mely szerint Szent László király a tatárok elleni harchoz segítséget kért a római császártól. Rómában akkor olyan törvény volt, hogy a gonosztevőket nem szabad kivégezni, ezért a tömlöcök tömve voltak. A római császár ezeket az éltélteket bocsájtotta Szent László rendelkezésére, akik a tatárok ellen derekasan harcoltak, ezért László király letelepítette őket Máramarosba, ahonnan később Dragoș vezetésével kivándoroltak, és megalapították Moldvát. Grigore Ureche krónikája csak Simion Dascăl átírásában maradt fenn, aki azt állította, hogy a történetet egy magyar krónikában olvasta. Ez a rejtélyes magyar krónika azonban máig nem került elő. Előadásomban a toposz kialakulását és fejlődéstörténetét igyekszem nyomon követni, olyan szerzők műveit elemezve, mint Modrusi Miklós, Janus Pannonius, Maciej Strykowski, Joachiam Bielski,

Krzystoff Warszewicki, Alessandro Guagnini és Kowacsóczy Farkas. Arra is igyekszem majd fényt deríteni, hogy ez a humanista román etnogenezis-elmélet miként kapcsolódhatott össze az ortodox kultúrkörben is meglévő Szent László-kultusszal.

ORBÁN ÁRON

Matolai Jánosnak, Bél Mátyás „legszorgalmasabb munkatársának” két írása Hegyaljáról és a tokaji borról

Matolai János igazi jelentőségét, akit maga Bél Mátyás nevezett „legszorgalmasabb munkatársának”, csak az újabb szakirodalom (legelsősorban Tóth Gergely) kezdte feltárni; egyre több megyeiírásról derül ki, hogy részben vagy egészben Matolai munkája. Hegyaljáról és a tokaji borról két írása is fennmaradt, az egyik a Ráday Gyűjtemény egy kéziratának töredékes másolatban fennmaradt írása, a *Viniculturae Tokaiensis membrum chorographicum*, a másik a nyomtatásban 1744-ben megjelent *Disquisitio physico-medica de vini Tokaiensis cultura, indole, praestantia et qualitatibus*. Mindkettő keletkezésében meghatározó volt Bél Mátyás és *Notitia*-programja. Előadásomban a két mű keletkezéstörténetét, összefüggéseit, szerkezetét és értékes tartalmát vizsgálom; Hegyaljáról és a helyi szőlőművelésről ezek a legrészletesebb írások, amelyek a 18. század első feléig megjelentek.

PETRÓCZI ÉVA

Hogyan búcsúztatta Medgyesi Pál udvari lelkész I. Rákóczi György fejedelmet?

Előadásom témája az a prédikáció, halotti oráció, amellyel Medgyesi Pál udvari lelkész 1649. január 10-én a gyulafehérvári „őreg Templumban” búcsúztatta el I. Rákóczi György fejedelmet. Ezt az első *Jajjt* összehasonlítom az ugyancsak a Sárospatakon és Nagyváradon 1653-ban megjelent *Hármas Jajj* kötetnek azzal a darabjával is, amelyben Medgyesi Rákóczi Zsigmondtól siratta el, aki nem egyszerűen a pataki fejedelmi udvar egyik megbecsült emberének, de barátjának, a puritán eszmék hirdetésében lelki fegyvertársának is tekintette az igehirdetőt. Mondandómmal igyekszem alátámasztani Luffy Katalin szavait, akinek tömör, helytálló véleménye az volt, hogy „Medgyesinél a prófétaság nem egyszerűen felvett szerep, hanem hitvallás [...]”. Egészen bizonyos: Medgyesi nem a paptársaknak, hanem az örökkévalóságnak írt.” Dolgozatomban a Medgyesi Pál-gyászbeszéd mellett több fontos szakirodalmi munkát is figyelembe veszek: a *Magyar nyelvű halotti beszédek*et, Szabó Péter *A végtiszteség* című könyvét, továbbá David Cressy *Birth, Marriage and Death* című, nemzetközi jelentőségű művét és Alan Stewart *Sir Philip Sidney, a double life* című monográfiájának Sidney temetésére vonatkozó részletét. Természetesen a fejedelem elsiratása mellett kitérek arra is, hogy az igehirdető – legnevesebb puritán szerzőnk – hogyan láttatja beszédében a 17. század közepe Erdélyének és Magyarországnak s ezen belül az itt élő protestánsoknak a helyzetét.

PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA

„Véget vetni szükség most csekély munkánknak”

Régi Magyar Drámai Emlékek 18. századi sorozat (1989–2025)

A Tarnai Andor által kezdeményezett kutatási programok közül is kiemelkedik az, amelyet a magyarországi iskolai színjátszás forrásainak és szövegeinek feltárására indított el az Irodalomtudományi Intézet 18. századi osztálya. A terv *A magyar irodalom története* II. kötetének megírásakor körvonalazódott, amelyben Tarnai Andor írta *A magyar nyelvű iskoladráma virágzása* című fejezetet. A Régi Magyar Dráma Kutatócsoport első nagy programja, az adattárak elkészítése (az évtizedes kutatómunka és előkészítés után) viszonylag rövid időt vett igénybe: 1984 és 1994 között megjelent az iskolai színjátszás teljes adattára hat kötetben. A másik vállalkozás, a magyar nyelvű drámaszövegek és drámaprogramok összegyűjtése és megjelentetése azonban jóval nehezebb feladatnak bizonyult, több generáció munkájára volt szükség ahhoz, hogy az 1989-ben indult sorozat 2025-ben befejeződhessen. Az az első köteteket Varga Imre és Kilián István még egyedül készítette, később azonban már munkacsoportok dolgoztak a drámaszövegek feltárásán, sajtó alá rendezésén, a jegyzetek elkészítésén. A sorozat indulásakor még nem lehetett látni a teljes drámakorpuszt, a feladat nagyságát. Ma azonban már számot tudunk adni róla: a 15 kötet (majdnem 14 000 oldal terjedelemben) összesen 261 magyar drámát és 49 színlapot tartalmaz. Előadásom ennek a folyamatnak a tapasztalatairól, kutatási eredményeiről szól, bemutatva a sorozat legérdekesebb drámaíróit és drámaszövegeit, s azt, hogyan változott meg a 18. századi magyar drámai irodalomról alkotott képünk ennek a Tarnai Andor által életre hívott sorozatnak a nyomán.

POSTA ANNA

Bibliai történetek Alexander Ross vergiliusi centójában

Alexander Ross (1590–1654) skóciai tanár Jézus Krisztus életéről szóló, 1634-ben Londonban megjelent munkája igen népszerű volt Magyarországon, kétszer is kiadták a 17. században. Előbb 1656-ban Váradon nyomtatták ki Enyedi Sámuel rektor javaslatára (*Virgilius Evangelizantis Christiados Libelli...*, RMK II. 873.), aki a művet tankönyvnek szánta a poétikai osztály számára. Majd 1684-ben Debrecenben is közreadták Ross vergiliusi centóját (*Virgilius Evangelizantis Christiados Libri XIII...*, RMK II. 1534.), mivel Töltési István, a nyomdász ugyancsak szorgalmazta a mű iskolai használatát, egyszersmind alkalmasnak tartotta azt arra a célra is, hogy általa a keresztényeket a pogány török elleni közös összefogásra buzdítsa. Ross munkája a bibliai történeteket a világ teremtésétől kezdve Krisztus mennybemeneteléig meséli el, a cento szövege a műfaji szabályoknak megfelelően Vergilius három fő művének szövegrészeiből áll össze. Az előadás első felében a cento fogalmát járom körül a fontosabb kora újkori poétikai kézikönyvek, lexikonok, enciklopédiák és szótárak alapján, majd Ross vergiliusi centójának paratextusait és főszövegét elemzem, elsősorban a mű

keletkezési körülményeire, a szerzői intencióra és a szinkretizmust megteremtő imitációs technika működésére, a mintától való eltérések funkciósságára koncentrálna.

P. VÁSÁRHELYI JUDIT

„...quod offert properans calamusque manusque”

Szenci Molnár Albert latin alkalmi költeményei

Tarnai Andor több vonatkozásban is elismeréssel nyilatkozott Szenci Molnár Albert életművéről. Értékelte a magyarországi latinság hagyatéka felé fordulását, s röviden foglalkozott latin nyelvű költészetével is, kiemelve *Cubusát*, amelyben „kora poétáinak ókorra visszavezethető divatos formai megoldásainak” alkalmazásától sem riadt vissza (*Rendszerek: A kezdetektől a romantikáig*, Budapest, 1981, 58.).

A dolgozat Molnár Albertnek az utóbbi évtizedekben jelentős számú verssel kiegészült, nyomtatásban megjelent alkalmi költészetében kívánja megmutatni, hogy milyen erudícióval ötvözte az antik mitológiai hagyományt a kereszténység tanításaival, miként használta fel és újította meg a latin poétikai és retorikai eszköztár egyes elemeit, és hogy milyen társszerzőkkel együtt jelentek meg ezek a versek, amelyek közül néhányban saját literátori eredményeit is reklámozta.

RESTÁS ATTILA

A politika tudománya prédikációban

Magyar történelmi példák Geleji Katona István

Preconium evangelicum című munkájában

Geleji Katona István művében a 2. kötet 73–74. beszédének, azaz a húsvét után 6. vasárnap (*Exaudi*) IV. és V. prédikációnak a textusa: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré” (Mt 22,21), ami gyakran teremtett alkalmat a kora újkori prédikátoroknak arra, hogy kifejtsék a véleményüket a világi felsőbbtség (a *magistratus*) jogairól és kötelezettségeiről. Geleji is abból veszi az első beszéd exordiumát, hogy „szükséges a politikusi rend”. A bizonyítás több eleme a *Bibliából* és az ókori történelemből származik, de hangsúlyosan szerepelnek érvelésében a közelmúlt történelmi példái, magyarországiak és fejedelemségbeliek egyaránt (Báthory András, Basta, Mihály vajda; Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedeleme; a Császár Péter vezette jobbágyfelkelés; Báthory Gábor vagy Bocskai István meggyilkolása stb.). Az előadásomban ezeket a példákat vizsgálom meg az érvelés szempontjából: hogyan kapcsolódnak ezek a bibliai vagy ókori történelmi példákhoz, milyen tartalommal töltik fel az egyházi beszéd logikai és retorikai tereit, vagy segítségükkel hogyan teremti meg Geleji Katona a történelmi kontextust a beszédjének elmondásához. Végezetül azt is bemutatom, hogyan használja fel prédikációjában a politika tudományának például a heidelbergi egyetemen használt tankönyveinek az alapfogalmait.

A 16. századi magyar költészet új periodizációja

Az irodalomtörténet-írás legfontosabb kérdései közül több is a magyar nyelvű költészet kezdeteivel, legalábbis első jelentős korszakával kapcsolatos. Milyen műfajok, milyen poétikai elvek és megoldások, milyen kánonok írják le legpontosabban a kor költészetét?

Az ELTE-n működő kutatócsoportunk az elmúlt években számítógépes elemzéssel igyekezett a 16. századi költészet, elsősorban a históriás énekek poétikai és verstani jellemzőit megragadni, megtalálni a látszólagos egyformaságban az eltéréseket, egyéni stíluselemeket, a történelmi rétegeket. Ebben az előadásban arra teszünk kísérletet, hogy az írásbeliség és a szóbeliség szerepét összehasonlítva tekintsük át, hogyan változott az 1540–1600 közötti időszakban a magyar epikus és lírai költészet. Igyekszünk újrapozícionálni Tinódi, Sztárai, Hunyadi vagy éppen Ilosvai költészetét, és az eddigieknél pontosabban bemutatni Balassi jelentőségét.

SZELESTEI NAGY LÁSZLÓ

Tarnai Andor kutatási módszeréről

Tarnai Andor köteteit és tanulmányait bőséges jegyzetapparátussal tette közzé. E jegyzetekből sokat tanulhatunk. Azt próbálom megfogalmazni, hogy mint tanítványa, majd munkatársa mit tudtam tőle tanulni. A történeti kutatás mely módszerével érte el eredményeit, miként vélekedett a forrásokról és az elméletről, e két terület viszonyáról, kutatásban játszott szerepükről. Felidézem konkrét tanácsait. Próbálom azt bemutatni, mivel emelkedett ki kortársai közül.

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

Balassi vitézi éneke és annak Rimay János által szerzett parodiája

Tarnai Andor 1990-ben tanulmányt tett közzé az antik hagyományú imitatio-tanon alapuló késő reneszánsz parodiáról. Az ő definíciója alapján Rimay János „Ez világ mint egy kert” kezdetű verse is parodiának tekinthető, hiszen az valójában Balassi „Vitézek, mi lehet” kezdetű végvári laudációjának, az „elváltozott idők” miatt, a derűt borúra váltó utánzata. Balassi kilenc strófában fennmaradt énekét oly szorosan követi ez a parodia, hogy az egyes strófák kulcsszavai is azonosak bennük. Rimay versének vége azonban két további strófát is tartalmaz, amelyek a címben summázott sztoikus tanácsot fejtik ki a szív keservének és a lélek kínjának okos módon való csillapításáról.

Balassi katonaénekét csupán az *Istenes énekek* 17. századi rendezett kiadásából ismerjük, hiszen a *Balassa-kódex* másolója annak csak első sorát írta le. Rimay parodiája nyomán tehát az is felvethető, hogy Balassi nevezetes énekének kompozíciója eredetileg

bővebb lehetett. Versének végéről azért hiányozhat két további strófa, mert azokat az első rendezett kiadás nagyváradi szerkesztője, szerelmi tartalmuk miatt, a többi versnél elkövetett csonkításaihoz hasonlóan, ugyancsak kihagyta.

TÓTH BARNA

A Batsányi kritikai kiadás mint szöveg, avagy az íróról író író döntései

Batsányi János műveinek 1953-ban induló kritikai kiadását a szakmai közönség máig példaértékűnek tartja, s ezt a jelzőt nem is lehet a könyvsorozattól elvitatni. Konferencia-előadásom módszertanilag nem sokkal több, mint egy recenzió, mely a kritikai kiadás írójára s annak döntéseire fókuszálva elolvassa a szöveget. Amiben mégis több kíván lenni a valaha felmerült és megoldott problémák leleplezésénél, az a régi problémák új szempontú megközelítése és megoldása, melyre a Batsányi-versek most készülő kritikai kiadásának munkálatai közben kell válaszokat találnom, s melyek gyakran már nem lehetnek ugyanazok, mint régen voltak.

TÓTH GERGELY

Anyanyelv és „közös nyelv”

Bél Mátyás és Hungarus kortársai saját származásukról és identitásaikról

A *Hungariából Magyarország felé* című antológia előszavában Tarnai Andor úgy vélekedett, hogy anakronisztikus lett volna feltenni a kérdést Bél Mátyásnak (1684–1749), hogy milyen nemzetiségű. Nagyon fontos felvetés ez, bár első pillantásra nem állja meg a helyét. Bél ugyanis a nagy országismertetésében hangsúlyosan, a vármegyeleírások állandó elemeként ír az ott élő nemzetiségekről, azok eltérő nyelvéről, szokásairól és életmódjáról. Úgy jeleníti meg tehát hazáját, ami valójában is volt: soknemzetiségű országgént. Vajon éppen a saját nációját ne tudta volna megmondani?

Mégis részben igazat kell adnunk Tarnai Andornak, mert Bél és általában Hungarus kortársai, az egyetemjáró értelmiség valóban kerülni látszott ezt a kérdést, tehát nem tematizálta *direkt módon* saját nemzetiségét, anyanyelvét – ám kódolva, közvetetten mégis kifejezésre juttatta. Ezt az értelmiségi réteget ugyanis már nagyon foglalkoztatta az ország nemzetiségeinek története, ősisége, a nemzetiségek egymáshoz való viszonya, illetve saját anyanyelvük és a magyar nyelv különbözősége, kapcsolata. Bél Mátyás kora a szlovák nemzeti öntudat kialakulásának kora is.

Előadásomban tehát ezt az átmeneti időszakot mutatom be, amikor a Hungarus-értelmiség egyre inkább saját nemzetisége történelme és nyelve felé fordul, de közben még a magyar nyelvtől sem távolodik el. A legtöbb szlovák diák ekkor még „elment a magyarokhoz” (*abiit ad Hungaros*) nyelvet tanulni – amint az iskolai anyakönyvekben gyakran olvassuk –, hogy aztán később magyar iskolában vagy gyülekezetben is tudjon szolgálni.

(Így tett Bél Mátyás is, de az ő esete még bonyolultabb állítólagos magyar édesanyja miatt, így amennyire tipikus, annyira atipikus az ő nemzeti identitása.) Nem idegen tehát a szlovák (és kisebb részben német) Hungarus-értelmiségnek az „ország nyelve”, mert ekkor még természetesen veszik, hogy ismerniük kell. Másrészt úgy vélem, hogy identitásukat egyéb tényezők is formálják. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a felekezeti szempontot, nevezetesen azt, hogy ezt a túlnyomórészt evangélikus, igen sokszor egyházi állásban lévő Hungarus-elitet különösen sújtották a protestáns egyházak elleni állami intézkedések a korszakban. Ezek az elnyomó intézkedések rövid távon a Hungarus-értelmiséget megalkuvásra készíthették, de hosszú távon inkább elidegenítették őket a Hungarus-eszmétől.

TÓTH ORSOLYA

Kazinczy Ferenc (?): *Abaúj vármegyei írók*

Kazinczy Ferenc hagyatékában (Quart. Hung. 1236.) maradt fenn egy 19 főlíoni terjedelmű fogalmazvány *Abaúj vármegyei írók (1586–1822)* címmel. Néhány évvel ezelőtt úgy tűnt, hogy a kézirat bekerül a kritikai kiadás *Előszavak és beszédek* című kötetébe, méghozzá a Kazinczy helytörténeti tanulmányait tartalmazó fejezetbe. Az alaposabb vizsgálódás azonban kizárta, hogy Kazinczy-szövegről lenne szó, viszont azt igazolta, hogy tartalmaz néhány Kazinczy-jegyzetet.

A kézirat elsőként felsorolja Abaúj vármegye könyvnyomtató műhelyeit, a legjelentősebb tipográfusokat és kiadványait. A vármegyében született írókat (külön a nőket és a férfiakat), betűrendben, hosszabb-rövidebb biográfiával, műveik jegyzékével. Ezt követik azok az írók, aki bár nem abaúji születésűek, de itt éltek, itt töltöttek be valamilyen pozíciót. E szerzők biográfiájában természetesen fontos szerepet kap a vármegyéhez való kötődésük. Talán ez alapján is érzékelhető, hogy a szöveg szerkezetében és forrásaiban (Cornides, Bod Péter) is kapcsolódik a historia litteraria hagyományához, ugyanakkor a regionalitás, a vármegyéhez kötődő szervezőelv valamennyire el is választja ettől. Ha azonban a keletkezés feltételezett idejére tekintünk (1820-as évek), akkor a szöveg még inkább „kakukktójás”. Ez ugyanis – ahogy Tarnai Andor fogalmaz – már a Pápayval és Toldyval kezdődő új szakasz, a magyar nemzeti irodalomtörténet kialakulásának időszaka.

Előadásomban egyrészt megpróbálom feltárni azt a kontextust, amelyben még kíváncsatos lehetett a „vármegyei irodalomtörténet” megírása, illetve arra is kitérek, hogy az ilyen típusú kísérleteknek miért nem volt sokáig folytatása, másrészt igyekszem tisztázni a szerzőség kérdését.

Az előadás Tarnai Andor javaslatát alapul véve az úgynevezett hosszú 18. század korszakalakzatát vizsgálja meg európai példákból kiindulva és ezek lehetséges magyar alkalmazásait mérlegelve. Ugyanis indokoltnak tűnik a magyar hagyományban 1680-nal elindítani egy olyan hosszú 18. századot, amelyet legkorábban 1800-ban lehet lezárni. Bár Tarnai elsősorban történelmi, illetve irodalom- és esztétikortörténeti kontextusok alapján javasolt egy sajátos periodizációt (1686/1690–1820/1825/1835), úgy tűnik mediális vonatkozásban a kéziratos és nyomtatott korpuszok interferenciái, sőt az egyes szövegek használatorténete is igazolja ezt a korszakolást. Előadásomban az érvelés fókusza a magyar református hagyomány és a francia hugenotta, illetve frankofón devóció és homiletika eddig nem ismert kapcsolódási pontjait vázolja fel a hosszú reformáció kontextusában, lehetőséget adva a „franciás irány és iskolázottság” újszerű értelmezésére.

TÜSKÉS GÁBOR

A historia litteraria modelljei

Bayle és Gottsched

A francia és német tudós tudományértelmezésének és forrásfeldolgozó módszerének együttes vizsgálatát Pierre Bayle *Dictionnaire*-jének (1697) Johann Christoph Gottsched által sajtó alá rendezett német nyelvű kiadása (1741–1744) mellett elsősorban az indokolja, hogy a *historia litteraria* mint tudománytörténet, mint tudományos és oktatási reformprogram és mint az áthagyományozott tudás rendezésének, történeti differenciálásának és felülvizsgálatának az eszköze és módszere ott áll mindkét életmű háttérében. Mindketten a *historia litteraria* kritikai, polemikus felfogását képviselték, és mindkettőjük munkásságát motiválta a patrióta meggyőződés. Ugyanakkor jelentősek a különbségek is: míg Bayle valódi polihisztor, aki jelentősen kibővítette és az áthagyományozott tudás számos területére kiterjesztette és alkalmazta a filológiai kritika antik szövegeken kidolgozott módszereit, Gottsched jórészt megmaradt az irodalmi hagyomány újraértékelésénél, az irodalomkritika, a poétika, a retorika, a színház és a nyelv kérdéseinél. Az 1730-as években kibontakozó enciklopédiavitában Gottsched is részt vett: az irodalom- és művészetelméleti nézeteit összegző lexikon előszavában határozott állást foglalt a műfaj felvilágosító szerepe mellett.

A *Dictionnaire*-ben Bayle nem követi közvetlenül a tudásrendezés hagyományos topikáit, de a korábbi mintázatok, diskurzusok és érvelési technikák egyaránt jelen vannak a megközelítés és kidolgozás, a feltalálás és véleményalkotás formáiban. A történelemre való pedagógiai, morális és teológiai jellegű hivatkozások rendszerének mellőzése révén Bayle jórészt felszámolja a múlt instrumentalizálását, miközben egyaránt távolságot tart a folyamatos történeti elbeszéléstől, az események spekulatív szintézis számára történő funkcionalizálásától és exemplumként való használatától. Kiemel marginálisnak és

efemernek tűnő jelenségeket, a folyamatos narratívát felbontja az epizodikus előadásmód javára, és előtérbe helyezi a változó perspektívájú, nem konzisztens és nem koherens történeti-kritikai reflexiót. A német nyelvű kiadást Gottsched nagyszámú új jegyzettel egészítette ki, amelyekben számos tárgyi jellegű helyesbítést és kiegészítést tesz, rendszeresen polemizál, és a kor aktuális kérdéseihez kapcsolódó fejtegetéseket közöl. A jegyzetekben többek között felhasználta Mathurin Veyssière de La Croze francia orientalista és Leibniz *Dictionnaire*-rel kapcsolatos megjegyzéseit is.

A tervezett előadás megvizsgálja a *Dictionnaire* szócikkeinek tipikus struktúráját, forráskezelését, belső és külső kapcsolatrendszerét, példák alapján bemutatja Bayle viszonyát az irodalmi hagyomány alakjaihoz. A Gottsched-életműben elemzi az antikvitás, a francia klasszicizmus és a barokk irodalmának reflektálását, tárgyalja a *Dictionnaire* német nyelvű kiadásának új irodalomtörténeti és színházi tárgyú jegyzeteit. A vizsgálat kísérletet tesz a két szerző *historia litteraria*-konceptiójának összevetésére, és elhelyezésére a kor tudományértelmezései között. A téma tárgyalása a Tarnai Andor munkásságára emlékező tanácskozáson azért is indokolt, mert bár az utóbbi tizenöt évben megkezdődött a magyarországi Bayle-recepció módszeres számbavétele, a Gottsched-életmű hatásának ismerete csupán töredékes, és nem tudatosult kellőképpen Gottsched szerepe a *Dictionnaire* hazai befogadástörténetében.

A konferenciát rendezi
a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet
Reneszánsz Osztálya,
együttműködve a magyarországi és határon túli egyetemek régi magyar irodalmi tanszékeivel,
doktori programjaival és a korszak kutatásában érdekelt egyéb szakmai műhelyekkel.

Előkészítő Bizottság
Kecskeméti Gábor (BTK ITI) elnök
Papp Ingrid (BTK ITI), a Tarnai-émlékév tudományos titkára
Szatmári Áron (BTK ITI) szervezőtitkár

A konferencia a 200 éves Magyar Tudományos Akadémia
jubileumi ünnepségsorozata keretében valósul meg.

A rendezvény támogatói
HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet
Magyar Tudományos Akadémia
Universitas Kiadó

HUN
REN

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET

MTA

200 ÉVES
A MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

A konferencia helyszíne
MTA Veszprémi Akadémiai Bizottság Székháza (8200 Veszprém, Vár u. 37.)

A borítón a *Milites Requiescentes* (Pihenő katonák, 1555-1556 körül) című,
idősebb Pieter Bruegel nyomán készült rézkarc látható (Forrás: The Met)